

УДК: 101.1: 37.013.73

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

В. П. Бех, Ю. В. Бех

Розглянуто зміст філософського аналізу проблем професійної освіти, що складається зі встановлення природи явища, його сутності, змісту, форм, світогляду та ідеології пізнання, місця людини в ньому і моделювання механізму самовідтворення.

Ключові слова: природа явища, сутність, зміст, форми, світогляд, ідеологія пізнання, людина, моделювання явища.

Бех В. П., Бех Ю. В. Философский анализ как способ изучения проблем профессионального образования

Рассматривается содержание философского анализа проблем профессионального образования, который состоит из уточнения природы явления, сущности, содержания, формы, мировоззрения, идеологии исследования, места человека в нем, моделирования механизма самовоспроизведения.

Ключевые слова: природа явления, сущность, содержание, формы, мировоззрение, идеология познания, человек, моделирование явления.

Bekh V., Bekh Yu. Philosophical Analysis as Tool for Professional Education Problems Research

The article deals with the content of the philosophical analysis of the problems of professional education, comprising the identification of the nature of the phenomenon, its essence, content, forms, worldview and cognitive ideology, person's place in it and modelling the self-reproduction mechanism.

Keywords: nature of the phenomenon, essence, content, forms, worldview, cognitive ideology, person, phenomenon modelling.

Методологія соціального пізнання сьогодні перебуває у глибокому кризовому стані, оскільки суперечність між глобалізацією і дефрагментацією, між глобалізацією і глокалізацією соціального світу не отримує поки що адекватного відтворення у свідомості світової спільноти. На макрорівні стикнулись між собою Модерн і Постмодерн, що породив багато власних модифікацій, у тому числі й Постмодерн-І, Постмодерн-ІІ, Постмодерн-ІІІ. Синергетика почала виштовхувати матеріалізм і діалектику зі сфери соціального пізнання, деякі автори почали робити наголос на поліметодологічній платформі дослідження соціальних процесів і систем. Причину цього ми бачимо у відсутності або недооцінці світоглядно-ідеологічних основ теоретичного аналізу соціальних явищ.

Постановка проблеми. Така ж картина спостерігається й на мікрорівні, оскільки між цими рівнями є відповідна взаємозалежність і взаємодія. Протягом тривалого часу рецензуючи праці науковців, у тому числі кандидатів і докторів наук, часто спостерігаємо відсутність цілісності викладення матеріалу та складових філософського аналізу: природи, сутності, змісту, форм, проблемних ситуацій, гіпотез, кінцевих продуктів наукового пошуку. Ці, здавалося б стали складові науково-дослідної роботи, ніби є недосяжними для багатьох дослідників.

На практиці це означає, що відсутні відповідні філософські знання, а звідси й практичні навички, як наслідок «кульгає» теоретична чистота результатів дослідження. До того ж автор губить, як правило, предмет дослідження. Ця

вада притаманна до 80 відсоткам кандидатських і до 40 відсоткам докторських дисертацій.

У зв'язку з цим хотілося б нагадати дослідникам класичний алгоритм дослідження гуманітарних процесів у галузі філософського, політологічного, соціологічного, соціально-психологічного, культурологічного, історичного знання. Він складається з філософського, методологічного, історичного (ретроспективного), теоретичного (логічного), технологічного, методичного, праксеологічного аналізів. Ясно, що ми не заперечуємо цим використання у філософському дослідженні інших видів аналізу, наприклад, когнітивного, феноменологічного, германевтичного, структурно-функціонального та ін.

Наша мета – прокоментувати філософську складову цього ланцюга, що відповідає за світоглядні засади та ідеологію дослідження. У «Філософському словнику» зазначається, що існують три види рефлексії: елементарна, наукова і філософська. Елементарна рефлексія повертає суб'єкта до самоаналізу своїх вчинків і знань. Наукова рефлексія направлена на аналіз прийомів і методів пізнання, які використовуються в тій чи іншій сфері дослідження. Це допомагає формувати критичний принцип, метою якого є формування теорії. Своєю чергою «теорія (від гр. *θεωρία* – розгляд, дослідження) – вчення, система наукових принципів, ідей, що узагальнюють практичний досвід і що відображають закономірності природи, суспільства, мислення; сукупність узагальнених положень, що створюють науку або розділ будь-якої науки» [15, с. 809].

Але філософська рефлексія, окрім критичного принципу, що дозволяє описати, пояснити і

Бех Володимир Павлович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри управління, інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції Інституту управління та економіки освіти НПУ імені М. П. Драгоманова
Бех Юлія Володимирівна, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри методології наук та міжнародної освіти інституту магістратури, аспірантури, докторантури Інституту управління та економіки освіти НПУ імені М. П. Драгоманова

спрогнозувати наслідки закономірностей, формує евристичний принцип пізнання, тобто виконує роль джерела знання. А це можливо лише завдяки тому, що саме «філософська рефлексія сконцентрована на усвідомленні і осмисленні граничних підстав буття, мислення і людської культури в цілому» [15, с. 717].

Отже, філософський аналіз є першою ланкою у дослідженні будь-якої сфери гуманітарного життя людини. Тому далеко не випадково наприкінці ХХ і початку ХХІ століття масово почали виникати різні відгалуження філософії у конкретних галузях гуманітарного знання, наприклад, філософія права, філософія освіти, філософія політики, філософія соціології та ін.

Аналіз досліджень і публікацій. Розв'язання проблемної ситуації, покладеної в основу будь-якого дослідження, треба починати з головного поняття. На це настановує нас закон економічного часу, що вимагає починати аналіз саме з центрального поняття дослідження. І якщо ідея в теорії відіграє роль об'єднувального моменту, на що свого часу вказував І. Кант, маючи на увазі систему науки, то цілком справедливим є твердження, що центральне поняття містить у собі програму побудови теорії соціальних зв'язків, шлях її створення або, говорячи словами Канта, схему. Як справедливо пише П. Копнін, на її основі відбувається сходження від абстрактного до конкретного. При цьому головна ідея дослідження сама визначає межі своєму саморозвитку тим, що породжує цілком відповідну своїй природі дійсність. На цю властивість поняття вказує і М. Сетров – автор оригінальної теорії функціональної організації, коли пише: «Лексичні одиниці мови виявляються таким специфічним субстратом системи, який вже «задає», детермінує клас можливих структур, що можуть на цьому субстраті реалізуватися» [14, с. 199].

Будь-який смисл може бути розпакований, і тоді те, що розумно, стає дійсним. Смисл стає доступним, і ми виявляємо сутність і зміст того чи іншого поняття, розглядаючи його як цілісність. Як писав із цього приводу Гегель: «Поняття для свого розвитку не потребує ніяких зовнішніх стимулів; його природа, що включає в себе протиріччя між простотою і відмінністю і саме тому неспокійна, спонукає його до самоздійснення, вона змушує його розгортати і робити дійсним відмінність, що існує в ньому самому тільки ідеально, тобто в суперечливій формі нерозрізненості; так призводить вона до того, щоб шляхом знімання його простоти як деякого недоліку, деякої односторонності зробити його справді цілим, до чого первісно воно містить в собі тільки спроможність» [6, с. 12].

На основі вищевикладеного автор повинен здійснити відносно головного поняття три дії, оскільки у гуманітарній науковій традиції є три базисні підходи до ідентифікації певного поняття: атрибутивний (передбачає розгляд поняття як носія особливих ознак, якостей, властивостей); функціональний (визначення поняття подається через функції, притаманні структурі, яка ідентифікується); реляційний (оцінювання поняття розгортається у співвідношенні з іншими близькими та відмінними поняттями).

Далі філософський аналіз уточнює природу явища, його сутність, зміст і головні форми прояву стосовно до особистості. Природа явища залежить від розуміння автором субстанціональної основи Всесвіту. Серед дослідників поширеними є три точки зору, а саме: матеріалістична, ідеалістична і змішана. Матеріалістичний й ідеалістичний погляди на природу явища є традиційними, і вони майже вичерпали свій евристичний потенціал. Більш привабливим є змішаний підхід, що визнає рівноправність Фізичного

і Семантичного Всесвітів, а соціальний світ сприймає як взаємопроникнення або флуктуацію їх одне в одне. Визнання семантичного поля як носія електромагнітних коливань, органічно зв'язаних із рухом універсуму, означає внесення коректив у сучасну світоглядну парадигму. Із матеріалістичних позицій його можна розглядати як інтелігібельну форму матерії.

«Важливо звернути увагу на те, – пишуть В. Налімов і Ж. Дрогаліна в роботі «Реальність нереального», – що семантичне поле, так само як і поле фізичне, відіграє роль того середовища, через яке відбувається взаємодія. Людина взаємодіє з самою собою або з іншими людьми за допомогою дискретів слів або символів. Цей процес здійснюється шляхом породження слів (або символів) і їхнього розуміння. І те, й інше здійснюється через взаємодію із семантичним полем. Мовою фізики можна було б, напевно, сказати так: відбувається випромінювання та абсорбція квантів семантичного поля» [див.: 13, с. 93].

Ці автори розглядають непрявий Семантичний Всесвіт або семантичний вакуум як те, що у філософії отримало найменування Ніщо, і що так сильно хвилювало як Схід (нірвана), так і Захід (згадаємо гностиків, Екхарда, Беме, Шеллінга, Сартра, Хайдеггера, Юнга, Тилліха та ін.).

У відповідності з названим критерієм для розрізнення цих світів має бути виявлено той тип фундаментальної взаємодії, що є основою їхніх властивостей і закономірностей. Такою фундаментальною взаємодією, що складає іманентну сутність універсуму, є, на наш погляд, взаємоперехід матеріального і духовного одне в одне. У планетарних умовах таким процесом є не що інше як життя. Але при цьому матеріальне та ідеальне, як інгредієнти однієї субстанції, не тільки переходять одне в одне, але й рухаються від мікрорівня через макро- на мега-рівень і у зворотному напрямку.

Той факт, що до появи матеріалістичного вчення матеріальне і духовне розглядалися тільки як протилежності, що взаємовиключають одна одну, означає не що інше, як те, що дослідники дивилися на них як на протиставлені одна одній відмінності, як «байдуже одне одному різне». І якби філософська думка протягом усього минулого часу не билася над тим, як вирішити питання про те, що первинне – буття чи свідомість, матеріальне або духовне, – а прагнула б синтезувати їх в органічну єдність, то ми б, напевно, просунулись значно далі і знали б про соціальне життя набагато більше.

На практиці антисинтез призвів, як відомо, до формування ідеологічного протиріччя між матеріалістами та ідеалістами, які через несумісність методологічних і ідеологічних позицій замість того, щоб шукати субстанціональну основу соціального світу, рухалися у протилежному від істини напрямку. Дослідники ніби не помічали, що вони з різних позицій вирішують одну й ту саму проблему. Насправді виявилось, що прибічники як суб'єктивного, так і об'єктивного підходів до пояснення світу були пересіченими метафізиками.

Тому однією з причин кризи в суспільному розвитку, певно, можна назвати гносеологічну. Людство перебільшило значення розподілу світу на матеріальне і духовне. І надало цьому фактові занадто великої ваги. Замість того, щоб вийти за межі цих двох протилежностей шляхом синтезу їх в третє ціле, було втрачено забагато часу й інтелектуальних зусиль на пошуки первинного і вторинного. Доки це третє ціле в ході свого саморуху не почало руйнувати соціальні організми – продукти саморозгортання людського

розуму, що перебувають, очевидно, у фазі несвідомого. Про те, що розум існував завжди, але не завжди в усвідомленій формі, нам добре відомо з наявної літератури.

Виклад основного матеріалу. Ідея природничо-наукової картини світу, побудованої на інтеграції фізичного і семантичного різновидів вакууму, відкриває принципову можливість зробити наступний крок у засвоєнні світу шляхом створення супероб'єднаної теорії, що інтегрує в органічну цілісність фізичний і семантичний світи, матерію і свідомість, речовину і інформацію. Така теорія здатна значно поширити ступінь нашої свободи у пізнанні та перетворенні руїн національних соціальних організмів в ефективні конструкції нового типу, а також значно збагачує наші інтелектуальні можливості у створенні планетарного соціального організму.

У теорії пізнання прийняття такої гіпотези означає, що ми в аналізі взаємодії матеріального і духовного переходимо від категорії розрізнення через категорії відмінності й протилежності до категорії протиріччя. У такому випадку ми сьогодні вже готові до того, щоб відкрити в основі Всесвіту «корінь всякого руху і життєвості». Справжній же саморух ґрунтується, якщо виходити з позиції Г. Гегеля, на такому протиріччі, яке «полягає не в чому іншому, як у тому, що в одному і тому ж відношенні існує як дещо в самому собі і його відсутність, негативне його самого» [4, с. 31].

У зв'язку зі встановленням субстанціональної основи світу проблема осягнення будь-якого гуманітарного явища переходить із розряду світоглядної в ідеологічну.

Розробка ідеології дослідження, як і вибір світоглядної позиції, є суто особистою справою дослідника. Якщо виходити із визначення ідеології як системи «поглядів і ідей, в яких усвідомлюються і оцінюються відношення людей до дійсності і один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі (програми) соціальної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну (розвиток) даних суспільних відношень» [16, с. 206], то під ідеологією дослідження слід розглядати сукупність ідей (семантичних фільтрів), на основі якої ми налаштовані розпочати переосмислення соціального явища.

Стан справ у вітчизняній філософській думці ускладнюється тим, що сьогодні на ідеологічному обрії немає жодної ідеології, яка б прогресувала. Парадокс, але філософський напрям, що сформувався в кінці XIX століття як ідейна течія і переміг на практиці супротивників тільки завдяки тому, що розробив ефективно для свого часу ідеологію, сам став її жертвою. Ідеологія, виявляється, теж вимагає систематичного поновлення в міру прогресування духовного виробництва.

Отже, намагаючись філософськими засобами проникнути в XXI століття, ми повинні здійснити прорив до нового типу ідеологій. Для цього необхідно перейти від ідеології руйнування до ідеології творення. Починати треба з найголовнішого – з пошуку конструктивної ідеології на основі нового світоглядного підходу на світ, в якому ми живемо. Виходячи з того, що ми рухаємось від технократичного до інформаційного типу розвитку, є сенс робити ставку на ноосферичну, а можливо, навіть і на космополітичну за характером ідеологію. Рівень науковості будь-якої культивованої нами ідеології визначається її зв'язком із типом цивілізації, яка визначає головні тенденції життя планетарного людства. І нічого страшного, якщо нам може й не вдасться вичерпно вирішити цю проблему. Тут важливий самий поворот у мисленні філософів і вчених, які визначають характер і органі-

зацію духовного виробництва епохи. Інші підуть далі, будуть діяти сміливіше і досягнуть більшого.

Але спочатку необхідно встановити суть ідеології як інструменту пізнання, а також і перетворення соціального життя. «Марксів хід аналізу, – як справедливо зауважує М. Мамардашвілі, – припускає, що ідеологічне виробництво – це завжди раціоналізація готових духовних продуктів суспільних відношень (тобто продуктів поза, та й незалежно від діяльності раціональної наукової думки заданих) зовнішніми засобами «знання», використання раціональних процедур як засобів пізнання і привласнення цих продуктів індивідами, які в такий спосіб інтегруються в суспільну систему. Але якщо ці засоби «раціональні» в буржуазному суспільстві (тобто завжди обернуті до здатності судження анатомізованих індивідів), то в інші історичні епохи ці засоби можуть бути засобами анімістичних, міфологічних, релігійних та інших систем» [9, с. 33–34].

Таке визначення ідеології дослідження суголосе нашому підходу, оскільки ми розглядаємо провідну функцію ідеологічних відносин, причетних до сфери духовного виробництва, як аналогічну тій, яку виконують економічні відносини у сфері матеріального виробництва. Ця думка в наявній літературі вже зафіксована. Зокрема, О. Богданов, підкреслюючи організуюче начало ідеології і визначаючи їхнє місце в житті суспільства, писав наступне: «Це організаційні форми для всієї практики суспільства, або, що те ж саме, її організаційні знаряддя. Вони справді визначаються у своєму розвитку умовами і відносинами виробництва (духовного в тому числі – авт.), але не тільки як їхні надбудови, а саме так, як форми, що організують деякий зміст, визначаються цим змістом, пристосовуються до нього» [3, с. 135].

У колективній монографії «Духовне виробництво» знаходимо наступне підтвердження нашій тезі про організуючу роль ідеології у дослідженні: «У процесі духовного виробництва формується не просто свідомість, (вона виробляється всіма індивідами, які стихійно включені в матеріальний процес), а його особлива суспільна – «вторинна», «ідеологізована» – форма, завдяки якій індивіди «інтегруються в суспільну систему» [7, с. 142].

Тут немає необхідності докладно зупинятися на ролі ідеології в організації розумової діяльності дослідника, оскільки на неї поширюються всі ті закономірності, про які писав К. Маркс у «Німецькій ідеології», з тією лише невеликою різницею, що предметом тут виступає не вся практично-перетворююча діяльність людини, а специфічне філософське мислення.

Основна функція ідеології дослідження полягає в тому, що вона насправді є своєрідним семантичним фільтром, через який необхідно пропустити все багатство ідей, накопичене на початок XXI століття світовою суспільною думкою щодо проблем соціального життя людей. На цей бік процесу пізнання справедливо вказує В. Налімов, який пише: «Розвиток культури, в тому числі науки, – це знов-таки нескінченне фільтрування нових ідей через парадигматичні уявлення, що породжуються сенсами минулого. І якщо фільтри виявляються неспроможними еволюціонувати у напрямку форм, які пом'якшують їхню жорсткість, то відбувається революційна відмова від них. В історії західного християнства це релігійні і ідеологічні війни і революції, в науці – революційна зміна парадигм, що так добре описана Куном» [див.: 13, с. 42].

Отже, оскільки у процесі поглиблення пізнання змінюється не вхідний зміст соціального

світу, а фільтр, через який він аналізується, то для отримання його нового образу необхідно застосувати якісно іншу ідеологічну настанову.

Чим радикальніше один фільтр відрізняється від іншого, тим контрастнішим буде одержаний результат. У зв'язку із цим інколи здається, що в окремих випадках тексти, спродуковані дослідниками одних і тих самих процесів, неперівнювані один з одним. Наприклад, це справедливо відносно наукового і теологічного пізнання світу. Причому ідея, що відіграє роль семантичного фільтру і виступає гносеологічним інструментарієм дослідження, набуває нової якості, і тому її слід називати не інакше як ідеологемою.

При цьому стає зрозуміло, що досить поширена настанова на деідеологізацію соціальних, політичних та інших досліджень цілком абсурдна. Принципово неможливо дослідити навіть найдрібнішу проблему без використання певних семантичних фільтрів, оскільки буде відсутній критерій селекції та організації матеріалу, що досліджується.

У зв'язку з викладеним вище є сенс розглядати ідеологію як таку, що організує не лише буденну, але й наукову свідомість. Це так звана методологічна функція ідеології. Тому ідеологія як інструментарій дослідження є, на наш погляд, ефективним засобом раціоналізації вже готових духовних продуктів, що функціонують у формі філософських ідей, що в ідеальній формі фіксують реальний суспільний зв'язок людей і явищ.

Можна сказати, що у процесі дослідження ми мусимо здійснити трансформацію реального соціального явища буття, оскільки воно здійснює тиск на людей і відчувається ними, у форму знання. «Відношення, – писали К. Маркс і Ф. Енгельс в «Німецькій ідеології», – стають в юриспруденції, політиці і т. ін. – у свідомості – поняттями» [див.: 12, с. 100].

Крім того, К. Маркс і Ф. Енгельс прямо вказували на те, що ідея, як продукт діяльності філософа, є лише уявний «еквівалент» реального відношення. «Відношення для філософів рівнозначно ідеї. Вони знають лише відношення «Людини» до самої себе, і тому всі реальні відношення стають для них ідеями» [1, с. 99]. І тут наводиться ще більш чітке визначення відношення як того, «що філософи називають ідеєю» [1, с. 99].

Ідеологія дослідження, як будь-яка інша система, складається з певного набору елементів. Як нам здається, до неї мають увійти як мінімум чотири ідеологеми. Це будуть чотири семантичних фільтри для вивчення різноманітних аспектів обраної нами проблеми: світоглядний, логічний, гносеологічний і онтологічний. Саме тут може бути прийнято рішення розглянути предмет дослідження у дискурсі когнітивного, феноменологічного, германевтичного, структурно-функціонального підходів.

У такому зв'язку філософський або ідеологічний аспект діяльності дослідника постає як цілеспрямоване використання названих вище семантичних фільтрів (ідеологем) як засобу пізнання і освоєння продуктів філософської і наукової праці, які за допомогою раціональних процедур інтегруються в якісно нову систему соціальної філософії, а після цього в теорію ноосоціогенеза. Очевидно, синтез напрацьованих різними школами і напрямками ідей в органічну цілість є перспективним і буде характерним для розвитку філософії і науки XXI століття.

Таким чином, виходячи з викладеного вище, ідеологію дослідження можна визначити як спеціально сконструйовану систему семантичних фільтрів-ідеологем, що організує нашу дослідницьку діяльність у процесі засвоєння духовної

спадщини минулого крізь призму ідеї соціального організму. Нами духовне виробництво розуміється в широкому значенні як «вся діяльність людей по виробництву, обміну, розподілу і споживанню духовних цінностей» [3, с. 209].

Подальші кроки у філософському дослідженні пов'язані з визначенням сутності, змісту та форм явища. Під сутністю соціального світу необхідно розуміти його внутрішній зміст, що виявляє себе в єдності всіх багатоманітних і суперечливих форм його буття. При цьому соціальне явище – це те або інше виявлення (вираження) соціального світу, зовнішні, безпосередньо дані форми його існування. У мисленні ж категорії сутності і явища соціального висловлюють перехід від розмаїття наявних форм соціального світу до його внутрішнього змісту і єдності, до поняття. Оскільки соціальний світ є тотальним, то осягнення його сутності становить головне завдання філософії, а точніше, такого її специфічного напрямку як соціальна філософія.

Наступним кроком у гносеологічному аналізі соціального світу після визначення його сутності є виявлення його змісту, який ще байдужий до форми, а «форма зовнішня до нього; зміст щось інше, ніж форма» [5, с. 86]. Тому під змістом соціального світу розуміється не самий по собі субстрат соціального, а його внутрішній стан, сукупність процесів, що характеризують елементи, які утворюють соціальний світ, взаємодіють між собою та із середовищем, зумовлюючи своє існування, розвиток і зміну; в цьому сенсі сам зміст соціального виступає як процес.

Водночас як аксіома сприймається такий погляд на світ, коли все, доступне раціональному та ірраціональному та ірраціональному спостереженню, постає як соціальне, що перебуває в «польовій формі». Водночас відзначимо, що соціальний світ, як впливає з розглянутого вище матеріалу, складається немов би з двох частин: суб'єктивної і об'єктивної, які зароджуються на мікрорівні, розташовуються на макрорівні і переходять на мегарівень.

Тепер у нас є всі підстави вважати, що суб'єктивна частина цієї суперечливої єдності знаходиться у структурі людської особистості і перебуває у потенційній формі. Її зміст частково розглянуто вище, де соціальний зміст подано як особистість або як сукупність соціальних ролей, які мають виконувати людські особистості у суспільному житті.

Інша частина змісту соціального об'єктивована в зовнішньому середовищі. Це добре відома нам об'єктивована реальність. Її зазвичай називають соціумом. На превеликий жаль, вітчизняній філософській думці цей термін мало що говорить. Він просто випав з її проблемного поля. Довгий час ми вважали його «знахідкою» західної філософської думки. Для нас було достатньо оперувати категорією «суспільство», яка була продуктивним засобом матеріалістичного аналізу соціальної реальності. Втішно те, що сьогодні це поняття, нарешті, стає предметом уваги і російської, і вітчизняної соціальної філософії.

Аналізувати зміст соціального доцільно на рівні об'єктивованого соціального світу. Це пов'язано з тим, що саме на цьому рівні пізнання соціуму постає зовнішнім для дослідника предметом, соціальною річчю, котру можна відтворити як сторонню дослідникові. Для того, щоб вивести його складники, треба увести соціальний світ як «дійсний процес формоутворення в його різноманітних фазах» [11, с. 526].

Отже, об'єктивований соціальний світ або соціум є продуктом подвійної детермінації: підстави і умов. При цьому підстава породжує зміст соціального світу у процесі самоорганізації субстрату «соціальне», а умови квантують його

у специфічні вузли – згустки соціального змісту – інтелігібельної матерії. Тому ми спочатку розглянемо процес самопородження змісту «соціального» і під впливом підстави або внутрішніх сил та чинників, а вже після цього перейдемо до аналізу способу його дозування під впливом зовнішніх умов.

Буття сутності «соціального» і прояв змісту соціального світу говорить про те, що тут маємо справу з соціальною формою. Для обґрунтування даної тези достатньо вказати на те, що до форми належить взагалі все певне. При цьому відомо, що визначення соціального світу є водночас і визначенням соціальної форми, оскільки воно щось установлене і завдяки цьому відмінне від того, форму чого воно складає; визначеність соціального як якості єдина зі своїм буттям.

Оскільки в даному випадку йдеться про другу природу, то ми маємо справу відповідно не з натуральною формою, в якій перебуває перша природа, а з формою перетвореною, причому двічі. Перший раз натуральна форма зазнає змін, відбиваючись у свідомості людини, а другий – у суспільній свідомості.

При цьому слід нагадати, що перетворена форма нам знайома. Її зв'язують, як правило, з відбиванням явищ об'єктивного світу або його окремих предметів у свідомості людини. Серед філософів її найбільш тонко відчув М. Мамардашвілі, який у своїх філософських роботах спирався не тільки на аналіз К. Марксом явищ економічного фетишизму й ідеології, але і на психоаналіз, на юнгівську концепцію «архетипів», на сучасні дослідження міфології і символізму. Перетворена форма існування, на думку М. Мамардашвілі, – це «продукт перетворення внутрішніх відносин складної системи, що відбувається на певному її рівні і приховує їхній справжній характер і прямиї взаємозв'язок непрямыми виразами. Ці останні, будучи продуктом і відкладенням перетвореності зв'язків системи, водночас побутують у ній у вигляді окремого, якісно цілісного явища, «предмета» поряд з іншими» [8].

Для того, щоб більш глибоко розібратись із явищем подвійної перетвореної форми, в якій живе і функціонує соціальний світ, нам важливо встановити основні атрибутивні якості простих перетворених форм. Важливим моментом є те, що перетворені форми не втрачають предметності, яка була присутня у вхідних зовнішніх формах. Але, звичайно, предметність також виступає не у своїх вхідних, а у перетворених формах. М. Мамардашвілі характеризує останні в структурі людини як квазісубстанціональні об'єкти, квазіпредмети, предмети-фантоми. Складність їхнього дослідження полягає в тому, що перетворені форми – це не просто видимість, а внутрішня форма видимості, тобто стійке і відтворююче ядро. Він спеціально підкреслює, що перетвореність – це «якісно нове дискретне явище, в якому опосередковуючі проміжні ланки «стиснулись» в особливий функціональний орган, що володіє вже своєю особливою квазісубстанціональністю (і, відповідно, новою послідовністю акціденцій, часто протилежною дійсній)» [8].

Ця обставина значно утруднює викладення матеріалу дослідження, оскільки складну перетворену форму соціального життя треба розглядати як чинники еволюції та інволюції. Іншими словами, складні перетворені форми – новоутворення, будь вони результатом впливу середовища або спонтанних змін підстави, ми розгля-

даємо як специфічний механізм саморозвитку планетарного людства, що перешкоджає його тривалому застиганню в досягнутих формах цивілізації (або безкультура).

Отже, при вивченні натуральних форм ми маємо справу із доцільною діяльністю людини, а точніше з працею і спілкуванням; при вивченні простих перетворених форм ми стикаємося з природними (соціальними) сутнісними силами людини, при вивченні складних перетворених форм ми маємо справу із суспільними відносинами, а при вивченні натуралізованих складних форм – із «залізною людиною» К. Маркса.

Висновки. Таким чином, філософський аналіз соціальних явищ, зокрема професійної освіти, достатньо складна і формалізована процедура. Тут немає місця «вільностям» або фантазіям авторів, оскільки філософське знання є, як будь-яке інше, продуктом строгого теоретичного аналізу. І тільки на основі здобутого філософського знання про явище дослідник має можливість далі рухатись ланцюгом: методологічний аналіз – історичний (ретроспективний) аналіз – теоретичний (логічний) аналіз – технологічний аналіз – методичний аналіз – праксеологічний аналіз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л., Изд-во Лен. ун-та, 1968. – 339 с.
2. Богданов А. А. Всеобщая организационная наука. Тектология. В 2-х томах / А. А. Богданов. – М.: Экономика, 1989. – Т. 1. – 304 с.
3. Боголюбова Е. В. Культура и общество / Е. В. Боголюбова. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – 232 с.
4. Гегель Г. Наука логики / Г. Гегель. – М.: Мысль, 1971. – Т. 1. – 501 с.
5. Гегель Г. Наука логики / Г. Гегель. – М.: Мысль, 1970. – Т. 2. – 248 с.
6. Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – М.: Мысль. – 1977. – Т. 3. – 471 с.
7. Духовное производство: социально-философский аспект проблемы духовной деятельности. – М.: Наука, 1981. – 352 с.
8. Мамардашвили М. К. Превращенные формы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/mmk/forms.html>
9. Мамардашвили М. К. К вопросу о материалистической схеме анализа сознания (по работам К. Маркса) / М. К. Мамардашвили // Социальная природа познания. – М.: Наука, 1979, вып. 1. – 280 с.
10. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию / М. К. Мамардашвили. – М.: Прогресс, 1990. – 365 с.
11. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 26. Ч. 3. – 674 с.
12. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 3. – 629 с.
13. Налимов В. В. Реальность нереального / В. В. Налимов, Ж. А. Дрогалина. – М.: Издательство «МИР ИДЕЙ», АО АКРОН, 1995. – 432 с.
14. Принципы организации социальных систем: теория и практика / [под ред. М. И. Сетрова]. – К.: Одесса: Вища школа, 1988. – 242 с.
15. Философский словарь. – К.: АС.К., 2006. – 1056 с.
16. Философский энциклопедический словарь / [под ред. С. С. Аверинцева, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичева и др.]. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.

Цитувати: Бех В. П. Філософський аналіз як засіб дослідження проблем професійної освіти / В. П. Бех, Ю. В. Бех // Постметодика. – 2013. – № 5. – С. 5–9.

© В. П. Бех, Ю. В. Бех, 2013. Стаття надійшла в редакцію 25.10.2013 р. ■